

Cum a devenit regiunea Mării Negre parte a "Cortinei de fier" la începutul Războiului Rece (1945-1955)

Prof. univ. dr. Constantin HLIHOR

Introducere

Evoluțiile geopolitice și geo strategice din regiunea Mării Negre¹, din ultimii ani, cu un puternic impact asupra ordinii internaționale post Război Rece amintesc de alte crize majore din istoria acestui spațiu. Unii analiști consideră că lumea internațională este pe cale de a intra într-o nouă eră de război rece² iar alții cred că evenimentele de astăzi sunt similare celor din 1939 când lumea s-a aflat în pragul unui război mondial

cataclismic³ sau chiar cu cele de la mijlocul veacului al XIX-lea când s-a consumat Războiul Crimeii(1853-1856).

Între anul 1750 și cel al declanșării Războiului din Crimeea, Rusia a anexat Finlanda, Statele baltice, parte din Polonia, Ucraina la vest de Nipru, Crimeea și părți ale Caucazului. Acest fapt a stîrnit îngrijorarea Marilor puteri occidentale care au decis să intervină în războiul ruso-turc, cunoscut ulterior ca fiind Războiul Crimeii, pentru a restabili echilibrul european⁴. Sunt doar câteva dintre evenimentele

¹ Abstract- /How the Black Sea region became a part of "Iron Curtain" during the early of Cold War (1945-1955). This study aims to identify the political and diplomatic factors that transformed the Black sea area in a geopolitical fault line between East and West at the early of the cold war. Strategic and geopolitical stakes have always been high in the Black Sea region. After World War II, the Soviet Union and its satellites controlled most of the Black Sea littoral with the exception of Turkey. Thus in the early of the Cold War, Black sea area become one the fault lines of East-West rivalry; the overwhelming presence of the superpowers provided a relative and strained stability, in the region for more than forty years. Despite that was a period of relative (and uneasy) stability in the context of strategic rivalry Regional developments, both positive and negative, affected the vital interests of the countries and peoples situated along the sea shore, sending reverberations well beyond its confines such was the Cuban missile crisis. Keywords: Black Sea region, Cold War, geopolitical rivalry, security, "Iron Curtain"

² A se vedea, Constantin Hlihor, *Spre un nou război rece? Geopolitical codes/Imaginarul geopolitic și relațiile Est-Vest după dispariția Uniunii Sovietice*, in Lilia Zabolotnaia, coord., *Firul viu, ce leagă timpuri/Времен связующая нить/The Thread That Connects Times, The collection of articles: Ad honorem Victor Țivircun*. - Chișinău: Cartdidact, 2020 pp. 151-171; Matthew Kroenig, *Facing Reality: Getting NATO Ready for a New Cold War* in **Survival**, vol. 57, no 1, 2015, pp. 49-70; Robert Legvold, *Managing the New Cold War: What Moscow and Washington Can Learn From the Last One* in **Foreign Affairs**, vol. 93, no 4, 2014, pp. 74-84, online <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2014-06-16/managing-new-cold-war> ; Richard Sakwa, *New Cold War or Twenty Years Crisis? Russia and International Politics* in **International Affairs**, vol. 84, no 2, 2008, pp. 241-267.

³ Sean McMeekin, *The Primrose Path to Catastrophe*, in **The American Mind**. A Publication of the Claremont Institute, 03.17. 2022, online <https://americanmind.org/salvo/the-primrose-path-to-catastrophe/> accesat la 28 septembrie 2022.

⁴ Hugh Small, *The legacy of the Crimean War still resonates in Ukraine*, in **History Today**, vol. 64, Issue 4, April 2014, online <https://www.historytoday.com/archive/history-matters/sebastopol-besieged> accesat la 27 septembrie 2022.

istorice din această regiune a continentului european care ne arată că zona nu este doar astăzi în centrul unui conflict major ci a fost din totdeauna una de falie în disputa de interese dintre marile puteri.

Pe de altă parte, știm că faptele istorice nu se produc decât o singură dată în timp și spațiu, că acestea nu se pot repeta ceea ce ar face ca analogiile istorice să fie lipsite de sens în cunoașterea realității. Utilizarea lor în analiza faptelor istorice este benefică dacă nu intervine partizanatul politic sau ideologic. Lipsa neutralității axiologice în judecarea unui fapt istoric "poate duce de-a dreptul la rezultate catastrofale"⁵. Istoricul Michael D. Richards ilustrează acest aspect cu rezolvarea crizei rachetelor cubaneze din octombrie 1962 de către Administrația SUA. Președintele John F. Kennedy n-a judecat criza din perspectiva luptei ideologice care se desfășura cu mare intensitate în spațiul public între Uniunea Sovietică și Statele Unite ci a apelat la analogia istorică. Pentru a judeca evenimentele survenite în Cuba a avut pe masa sa de lucru cel puțin două exemple din istoria secolului al XX-lea. Unul dintre acestea se referea la „Lecțiile de la München” care arăta factorilor de decizie americani că orice semn de slăbiciune în legătură cu un inamic riscă să ducă la al treilea război mondial. Analogia arăta că Nikita S. Hrusciiov, liderul sovietic responsabil pentru introducerea rachetelor nucleare în Cuba, nu se comporta diferit de Hitler. Din această perspectivă, rezolvarea situației cerea o acțiune hotărâtă din partea Statelor Unite. Cel de-al doilea exemplu era începutul Primului Război Mondial. Kennedy a avut pe masa de lucru analiza cauzelor care au declanșat războiul făcută de Barbara Tuchman în lucrarea *The Guns of August*. Printre acestea au fost credința fiecăruia dintre liderii marilor puteri că războiul se va câștiga într-un timp foarte scurt și o percepție greșită privind intenția celeilalte părți. Rezultatul a fost un război de uzură desfășurat pe parcursul a aproape cinci ani de zile cu milioane de vieți pierdute și distrugerii materiale inimaginabile. Concluzia istoricului Michael D. Richards fost că războiul nuclear nu s-a produs ca urmare a alegerii analogiei istorice care se potrivea cu momentul crizei cubaneze. Președintelui american i s-a părut că Statele Unite se aflau atunci într-un moment care nu cu "Münchenul", ci cu începutul Primului Război Mondial⁶.

Astăzi situația geopolitică și geo strategică din regiunea Mării Negre este determinată de acțiunile revizioniste întreprinse de Rusia din 2014 "a submina sistemul internațional bazat pe reguli și pentru a stabili din nou linii de divizare în Europa"⁷ și de o politică de expansiune teritorială și refacere a imperiului sovietic⁸. Din perspectiva Rusiei, regiunea Mării Negre exemplifică viziunea sa asupra unei noi paradigme de securitate europeană, în care statele membre NATO — România, Bulgaria, Turcia — sunt acoperite de umbrela de libertate și securitate a Occidentului, în timp ce țările așa-numita „străinătate apropiată”—Georgia și Ucraina—ar trebui să fie în orbita Moscovei⁹. Credem că o ipoteză de lucru pentru înțelegerea evoluțiilor viitoare din spațiul extins al Mării Negre ar putea fi o analogie cu evenimentele istorice de la finele celui de-al doilea Război Mondial. Atunci liderii sovietici justificau politica de expansiune „Din motive de consolidare a securității sale militare și extinderea accesului său la mare, Uniunea Sovietică simte un interes direct pentru statele din Europa Centrală și de Est Finlanda, Letonia, Estonia, Lituania, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România, Iugoslavia, Bulgaria, Albania și Grecia și în Turcia, Iran și Afganistan. Urmărind această securitate, guvernul sovietic și-a declarat intenția de a preveni transformarea statelor de frontieră în viitor într-o bază de agresiune împotriva Uniunii Sovietice"¹⁰. Interesele geopolitice și geo strategice ale Moscovei s-au ciocnit cu cele ale altor

⁵ Yuen Foong Khong, *How not to learn from history*, in **International Affairs**, Volume 98, Issue 5, September 2022, Pages 1737–1762, <https://doi.org/10.1093/ia/iiaa192> accesat la 27 septembrie 2022.

⁶ A se vedea Michael D. Richards, *Historical Analogies: Handle With Care*, in **Origins**. Current Events in Historical Perspective, February, 2001, on line https://origins.osu.edu/history-news/historical-analogies-handle-care?language_content_entity=en accesat la 27 septembrie 2022.

⁷ Andrei Soldatov, Irina Borogan, *The New Iron Curtain*, in **CEPA**, August 26, 2019, online <https://cepa.org/article/the-new-iron-curtain/> accesat la 27 septembrie 2022.

⁸ A se vedea și Michael Rywkin, *Russia: An Adventure to Restore the Empire*, in **American Foreign Policy Interests**, vol. 37, issue 2, 2015, pp. 95-99; Chaim Shinar, Vladimir Putin's Aspiration to Restore the Lost Russian Empire, in **European Review**, vol. 25, issue 4, 2017, pp. 642-654.

⁹ Andrei Soldatov, Irina Borogan, *op. cit.*, in *loc.cit.*

¹⁰ N. A. Narochinskaya, *Yaltinskaya konferentsiya 1945 goda i sovremennaya geopolitika/ Conferința de la Ialta din 1945 și geopolitica modernă*, online

actori din zonă dar și cu cele Marilor săi aliați din Coaliția Națiunilor Unite. Rivalitatea născută din această contradicție de interese a făcut ca Marea Neagră să devină o parte a Cortinei de fier care a împărțit scena politică internațională pentru aproape o jumătate de veac.

1. *Bătălia Stalingradului(23 august 1942–2 februarie 1943) și ofensiva sovietică din Crimeea (8 aprilie - 12 mai 1944) au schimbat peisajul geopolitic din regiunea Mării Negre.*

Bătălia de la Stalingrad a constituit un moment de cotitură pe frontul sovieto-german. A fost urmată de bătălia de la a Kursk-Orei-Belograd (5 iulie-23 august)¹¹ și de ofensiva trupelor sovietice din peninsula Crimeea(7 aprilie-10 mai 1944)¹². După aceste încleștări uriașe forțele Axei au pierdut definitiv inițiativa strategică pe Frontul de est. Bătălia pentru Crimeea a avut o importanță deosebită în ceea ce privește consecințele sale de ordin geo strategic și geopolitic. Prin așezarea sa geografică și avantajele strategice permitea celui ce deținea acest spațiu controlul asupra întregului bazin maritim al Mării Negre. Înfrângerile suferite de forțele Axei pe acest teatru de operațiuni au creat cadrul favorabil pentru ca aviația sovietică și cea aliată să lovească România pe toată adâncimea teritoriului său vizate fiind atât porturile românești, cât și zona petrolieră de la Ploiești, de un interes crucial pentru germani¹³. Pierderea inițiativei strategice în Caucaz și în regiunea Mării Negre de către forțele Axei a însemnat nu numai o cotitură importantă în desfășurarea militară a celui de-al doilea război mondial, ci și un punct de răscruce și în ceea ce privește negocierile privind interesele marilor puteri în această parte a continentului european cu implicații asupra Orientului Mijlociu viitorul bazin energetic al lumii occidentale. Stalin avea să dea semnalul acestei competiții n octombrie 1943: „În prezent, neutralitatea turcă, care a fost odată utilă aliaților, este utilă lui Hitler, pentru că îi acoperă flancul din Balcani”¹⁴, și a făcut presiuni asupra Turciei de a se alătura cât mai rapid aliaților dacă dorește să participe la viitoarea conferință de pace. Pentru acest lucru afirma liderul sovietic „este necesar ca ea să contribuie la cauza victoriei și să merite participarea la conferința de pace”¹⁵. În acest context geo strategic și geopolitic statele litorale la Marea Neagră au început o adevărată cursă pentru a-și salva interesele naționale.

În România liderii politici atât cei aflați în fruntea țării cât și cei din opoziție au intrat în negocieri directe și indirecte cu reprezentanții Coaliției Națiunilor Unite în speranța obținerii unor condiții avantajoase pentru a se desprinde treptat din alianța cu cel de-al III-lea Reich¹⁶ dind semnale atât în plan operațional cât și diplomatic. Vicepreședintele Consiliului de Miniștri Mihai Antonescu a decis – cu acordul tacit al mareșalului Ion Antonescu– să refuze, începând cu prima jumătate a anului 1943, de a trimite noi contingente de trupe pe Frontul de est, retragerea treptată a unităților aflate încă în Rusia, precum și reluarea contactelor cu Puterile Aliate pe diferite canale de comunicare secrete (Lisabona, Madrid, Ankara, Stockholm) în vederea pregătirii ieșirii României din război și a încheierii unei păci separate¹⁷. Prin aceste tratative, Aliații i-au cunoștință de obiectivele urmărite atât de guvernul român, cât și de opoziție: respectarea integrității și suveranității României, asigurarea libertății poporului român de a-și organiza viața democratică pe care o dorește; respectarea prevederilor din Carta Atlanticului în privința granițelor; delimitarea unor zone ferite de trecerea trupelor aliate în România.

<https://histrf.ru/uploads/media/default/0001/26/c2cf49d086fae08b97150763b92deab4b75d358b.pdf> accesat la 26 septembrie 2022.

¹¹ 3 Constantin Hlihor, *Armata Roșie în România. Adversar, aliat, ocupant. 1940-1948*, Editura Academiei de Inalte Studii Militare, București, 1996, p. 29.

¹² Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Români în Crimeea, 1941 - 1944*, Editura Militară, București, 1995, pp. 396-407

¹³ A se vedea, Gheorghe Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, Ediția a 2-a, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, pp. 435-455; Șerban Constantinescu, *Bombardamentele anglo-americe efectuate asupra României în al doilea război mondial*, Muzeul Național de Istorie al României, București, 1995; Jay Stout, *Fortress Ploiesti: The Campaign to Destroy Hitler's Oil Supply*, Casemate Publishers, Havertown, 2011;

¹⁴ Moshkin Sergey Vyacheslavovich, *Diplomatičeskaya vojna za Chernomorskiye prolivy v 1944–1946 godakh/ Războiul diplomatic pentru strâmtoarea Mării Negre în 1944-1946*, in "Diskurs-Pi", №1 (22), online <https://madipi.ru/images/uploads/112-116.pdf>

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Iași, 1992, p. 85.

¹⁷ Vezi pe larg, Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu*, p. 211-214; Aurică Simion, *Preliminarii politico-diplomatice al insurecției din august 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 263 și următoarele; Ion Calafeteanu, *Dosarul misiunii Știrbey*, în *Magazin istoric*, an XXIX, nrA, 1995;

De asemenea, Barbu Știrbey era autorizat de a lua angajamentul că România va contribui cu forțele sale militare și economice la conducerea ulterioară a războiului împotriva Germaniei ... Evoluția tratatelor duse atât la Cairo, cât și la Stockholm, în special, este cunoscută. Aceste demersuri nu au rămas necunoscute conducerii Reich-ului¹⁸, la Berlin existând temerea – mai ales după defectiunea Italiei – că Bucureștiul, dar și Budapesta, vor încerca să urmeze în scurt timp exemplul italian¹⁹. După ce Uniunea Sovietică propune oficial, la 12 aprilie 1944, guvernului român să capituleze necondiționat și să semneze armistițiul oferit, Iuliu Maniu îl trimite la Cairo pe Constantin Vișoianu în încercarea de a obține condiții mai avantajoase. Se avea în vedere garantarea suveranității și independenței țării, a structurilor social-politice existente în România, infirmarea Dictatului de la Viena și rezolvarea problemei frontierei româno-sovietice la Conferința de Pace. Întrucât mareșalul Antonescu considera termenii armistițiului de neacceptat, respinge la 15 mai 1944 această ofertă, iar la 1 iunie 1944 Alianții transmit că prelungirea negocierilor nu-și mai are rostul, acestea fiind considerate încheiate, deoarece românii stăruiau în obținerea unor condiții prealabile, fapt ce contravenea intereselor lor. La 11 iunie 1944 Iuliu Maniu, în numele Opoziției Unite, acceptă încheierea armistițiului în baza condițiilor oferite de Alianți. Deși aceștia n-au răspuns, Maniu transmite la 20 august că s-a hotărât trecerea la acțiune. Înțelegerile privind traseul viitoareii cortine de fier erau aproape finalizate iar România căzuse în partea pe care nu și-o dorea!

Pentru Turcia schimbarea decisivă a raporturilor de forțe pe Frontul de est a însemnat încheierea unei perioade de relativă liniște ce i-a fost conferită de poziția sa de neutralitate față de conflictul mondial²⁰. La declanșarea operațiunilor militare pe Frontul de est pentru liderii turci atât Germania cât și URSS constituiau amenințări principale la adresa securității Turciei²¹. A putut păstra statutul de neutralitate și datorită faptului că nici una dintre marile puteri angajate în conflict n-au dorit să forțeze declanșarea ostilităților în zona strâmtorilor Bosfor și Dardanele punct cheie pentru circulația maritimă în zonă²². Atât timp cât Insulele din marea Egee în principal Creta au fost sub controlul Germaniei, Uniunea Sovietică a avut mari dificultăți în a primi ajutor de la aliații săi. Turcia a rămas în afara conflictului făcând o politică de echilibru precar printre beligeranți evitând atât o ocupație nazistă cât și presiunea sovietică²³. Această politică de neutralitate a Turciei a fost sugestiv ilustrată de o caricatură a lui Ramiz Gökçe, foarte cunoscută în epocă, în care țara era, în același timp, „Tovarășul Germaniei; Iubita Americii; Aliatul Marii Britanii; Vecinul Rusiei; Protectorul păcii; Prietenul lumii”²⁴. În iulie 1942, în timp ce armatele germane avansau spre Stalingrad și Baku, potrivit însemnărilor liderului comunist bulgar Gheorghii Dimitrov Stalin știa, de la trimisul său în Turcia S.A. Vinogradov, că „turcii nu vor intra în război, chiar dacă germanii vor lua Suezul. Altfel va fi dacă germanii vor reuși să ajungă în Caucaz... Vor încerca tot felul de manevre până când rezultatul actualelor bătălii majore de pe frontul sovieto-german va deveni clar... Turcii se tem acum de germani; le este frică de noi în ceea ce privește viitorul. Sentimentele lor interne ar putea fi caracterizate ca „[Trimite] nemții la spital și rușii la cimitir”²⁵.

¹⁸ Ottmar Trașcă, 23 august 1944. Sfârșitul „camaraderiei de arme” româno-germană, în **Anuarul Institutului de Istorie «G. Bariț»** din Cluj-Napoca, tom. XLV, 2006, p. 185.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Bülent Gökay, *Turkish Neutrality in the Second World War and Relations with the Soviet Union*, in **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, vol. 23, issue 6, 2021, p. 846.

²¹ Murat Ulgul, *The Soviet Influence on Turkish Foreign Policy (1945-1960)*, The Florida State University. College Of Social Sciences, 2010, p. 29, online <https://diginole.lib.fsu.edu/islandora/object/fsu:175981/datastream/PDF/view> accesat la 29 septembrie 2022.

²² A.L. Macfie, *The Turkish straits in the second world war, 1939-45*, in **Middle Eastern Studies**, vol. 25, issue 2, 1989, pp. 238-241.

²³ Baskin Oran, *Turkish Foreign Policy. 1919-2006. Facts and analyses with documents*, University of Utah Press, Salt Lake City, 2011, p.275.

²⁴ Bülent Gökay, *op.cit.*, in *loc. cit.*, p. 846.

²⁵ Georgi Dimitrov, *The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-1949*, Ivo Banac ed., Yale University Press, 2008, p. 229. Apud, Geoffrey Roberts, *Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943-8*, in **Journal of Contemporary History** Vol. 46(1), 2011, p 70. Online <https://core.ac.uk/download/pdf/161800333.pdf> accesat la 29 septembrie 2022.

Perioada de neutralitate n-a mai putut fi menținută de Turcia mult timp după ce URSS a câștigat inițiativa strategică²⁶. Conferința de la Teheran(28 noiembrie-1 decembrie 1943), unde sovieticii au pus pentru prima dată în fața aliaților problema strâmtorilor²⁷ precum și discuțiile purtate anterior la Casablanca a (14-23 ianuarie 1943) au confirmat turcilor că nu va fi ușor să-și apere interesele naționale deoarece în competiția pentru controlul Mării Negre vor fi angrenate și celelalte două mari puteri ale Coaliției Națiunilor Unite. Jocul de balans făcut încă de la izbucnirea beligeranței se apropia de sfârșit. La Washington în toamna anului 1943 în cadrul Departamentului de Stat a fost creat un grup de lucru, *The Interdivisional Country Committee on Turkey*, alcătuit din istorici și diplomați care au elaborat un document cadru privind poziția SUA în regiunea Mării Negre pentru următoarea perioadă.²⁸ Specialiștii americani au identificat patru soluții pentru reglementarea situației din regiunea pontică: menținerea regimului stabilit la Montreux, internaționalizarea acestui spațiu, creșterea controlului sovietic, împărțirea controlului între toate statele Mării Negre.²⁹ Poziția britanică era sintetizată într-o suită de telegrame transmise de Winston Churchill lui Anthony Eden între 23 și 25 octombrie 1943³⁰ în care ideea centrală era ca Turcia să nu fie forțată de a intra în război, ci de a o lăsa să decidă acest lucru din proprie inițiativă. Britanicii considerau că în acest mod se creiau avantaje duble pentru aliați. Cel mai important era acela că navele militare anglo-americane care transportau diferite materiale și logistică de război pentru URSS puteau să intre mai ușor în Marea Neagră fără ca aliații să-și asume obligații militare față de Turcia.

-va urma-

²⁶ Geoffrey Roberts, *Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943-8*, in **Journal of Contemporary History**, Vol. 46(1), 2011, p. 59.

²⁷ FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES: DIPLOMATIC PAPERS, THE CONFERENCES AT CAIRO AND TEHRAN, 1943, Bohlen Collection, online <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d376> accesat la 29 septembrie 2022.

²⁸ A se vedea, Emanuel Plopeanu, *Rolul Turciei în strategia americană a războiului în anul 1943*, în Daniel Flaut și Iolanda Țighiliu, coord., *Istorie și Diplomatie în Relațiile Internaționale. Omagiu istoricului Tahsin Gemil*, Ovidius University Press, Constanța, 2003, pp. 407-421.

²⁹ Idem, *Politica Statelor Unite față de Turcia între anii 1943 și 1952. De la neimplicare la alianță*, Institutul European, Iași, 2009, p. 62.

³⁰ Ibidem, pp. 64-70.